

การสอนเพื่อการพัฒนา ‘ปัญญา’ สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษา

Teaching for the Development of ‘Wisdom’ for Higher Education

¹ธีรตา ขำนอง, ²กัณนิกา เพิ่มพูนพัฒนา

³ศรัล ขุนวิทยา และ ^{4*}นนทสรวง กลีบฝั่ง

¹Thirata Khamnong, ²Kannika Permpoonputtana

³Sarun Kunwittaya and ^{4*}Nonthasruang Kleebpung

**Corresponding Author*

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล

National Institute for Child and Family Development, Mahidol University, Thailand

Email: Thirata.kha@mahidol.ac.th¹, kannika.per@mahidol.ac.th²

Sarun.kun@mahidol.ac.th³ Nonthasruang.kle@mahidol.ac.th^{*4}

Received May 21, 2023; Revised July 13, 2023; Accepted August 5, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องการสอนเพื่อการพัฒนา ‘ปัญญา’ สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานิยามและขอบเขตของปัญญา และการประยุกต์สู่กระบวนการจัดการเรียนการสอนสำหรับนักศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหารการศึกษา คณาจารย์และนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่เข้าร่วมในรายวิชาการศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์ จำนวน 28 คน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจในนิยามของคำว่าปัญญาแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ต่างกัน การพัฒนาหลักสูตรหรือรายวิชาเพื่อพัฒนาปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ ควรใช้นิยามความหมายและลำดับขั้นในการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ระดับ ตามหลักพุทธปรัชญา รวมถึงกำหนดวัตถุประสงค์ ผลลัพธ์ที่คาดหวังและการประเมินผลที่สอดคล้องตามการจัดการศึกษาแบบมุ่งผลลัพธ์ และทฤษฎีการเรียนรู้ของเบนจามิน บลูม นอกจากนี้ คณาจารย์และนักศึกษารายวิชาการศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์ ของมหาวิทยาลัยมหิดล มีความเห็นว่ารายวิชาดังกล่าวช่วยพัฒนาจิตใจ ความคิด และปัญญาให้กับผู้เรียน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในหลักสูตรและรายวิชาอื่น ๆ ในระดับอุดมศึกษา

คำสำคัญ: ปัญญา; สัมมาทิฐิ; การสอน; อุดมศึกษา

Abstract

This research article on teaching for the development of 'wisdom' in higher education explores a definition and scope of wisdom and its application to the teaching and learning process for higher education students by using qualitative research, particularly in-depth interviews with people who have direct experience in Vipassana meditation, experts, education administrators, lecturers, and undergraduate students in the general education for human development course of Mahidol University for a total of 28 people.

The result showed that participants had a different understanding of the definition of wisdom based on their experiences. To develop a curriculum or course for wisdom development as Sammaditthi, the definitions and the three levels of wisdom development should be used according to the Buddhist philosophy, objectives, expected learning outcomes, and assessments should be set based on outcome-based education and Benjamin Bloom's taxonomy. In addition, lecturers, and undergraduate students in the general education for human development course at Mahidol University agreed that the course helps develop the minds, thoughts, and wisdom of learners. The course can be applied to a curriculum and other courses in higher education.

Keywords: Wisdom; Sammaditthi; Teaching; Higher Education

บทนำ

ในอดีตประเทศไทยมีวิกฤติการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่ต่อเนื่อง คือมีจุดอ่อนอยู่ที่ผลิตบัณฑิตไม่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ไม่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน (สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, 2556) นักวิชาการเคยได้เสนอยุทธศาสตร์ทางปัญญาพาชาติออกจากวิกฤติ โดยมีแนวทางยุทธศาสตร์ทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพคนสร้างให้เป็นหัวรถจักรทางปัญญาพาชาติออกจากวิกฤติ และการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อสร้างคนไทยที่มีศักยภาพสูงให้เต็มศักยภาพความเป็นมนุษย์ ปฏิรูปทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย (ประเวศ วะสี, 2562) และให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข แม้แนวทางดังกล่าวได้ถูกกล่าวถึงมาอย่างยาวนาน แต่การปฏิรูปการศึกษาเชิงคุณภาพทั้งระบบก็ยังไม่ปรากฏผลอย่างเป็นทางการ เนื่องจากต้องส่งเสริมองค์ประกอบทุกด้านทั้งด้านการพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้เกิดปัญญา และด้านหลักสูตรและเนื้อหา ด้านกระบวนการพัฒนาวิธีการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมปัญญา และด้านการพัฒนาผู้สอนให้มีความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว

รูปแบบการสร้างและพัฒนาครูเพื่อรองรับกระบวนการพัฒนาปัญญาบนพื้นฐานของแนวคิดไทย จำเป็นต้องบูรณาการ 4 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 พุทธศาสนา สร้างปัญญาและการครองตนใช้เป็นหลักในการคิด การกระทำและพัฒนาคุณภาพชีวิต มิติที่ 2 สังคมเกษตรกรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมไทย มิติที่ 3 บริบทของชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการสร้างอาชีพรายได้ และการดำเนินชีวิต มิติที่ 4 ความสมดุลในการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และภูมิปัญญาไทยในการดำรงชีวิต และนำไปสู่การเรียนรู้การสอนที่บูรณาการเพื่อส่งเสริมรูปแบบการพัฒนาปัญญาในตามบริบทของประเทศไทย (ไพฑูริย์ สนิลรัตน์ และคณะ, 2550)

การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาปัญญาในระดับประถมศึกษาของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยลัดดา ภูเกียรติ และคณะ ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญาบนพื้นฐานแนวคิดไทยของนักเรียนโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม (ลัดดา ภูเกียรติ และคณะ, 2550) พบว่า รูปแบบกระบวนการการเรียนรู้บนพื้นฐานแนวคิดไทย มี 3 ขั้นตอนคือ 1. ขั้นเตรียม 2. ขั้นจัดกิจกรรม เป็นขั้นการพัฒนาปัญญา 3 ระดับ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนยปัญญา และ 3. ขั้นประเมินผล ทั้งหมดเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ และกิจกรรมหลักในขั้นสอนทุกขั้นตอนเน้นความสำคัญของการคิดตามแนวอริยสัจสี่ การคิดแบบโยนิโสมนสิการ และการปฏิบัติตามคาถาหัวใจนักปราชญ์ โดยสาระการเรียนรู้ที่นักเรียนเกิดการพัฒนามากที่สุด คือ คณิตศาสตร์ ปัญญาที่นักเรียนเกิดการพัฒนามากที่สุด คือ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ได้แก่ คิดสืบสาวเหตุปัจจัย คิดวิเคราะห์ คิดรู้เท่าทันธรรมดา และคิดแล้วแสดงออก การจัดการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ผลการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบนี้มีการใช้ปัจจัยการผลิต คือผู้สอนและผู้เรียนอย่างเต็มตามศักยภาพมากกว่าการสอนปกติ

การจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจึงถือเป็นความท้าทายที่ต้องส่งเสริมและพัฒนา ‘ปัญญา’ ให้บังเกิดถึงพร้อมด้วยปัญญาก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งปัญญาที่กล่าวถึงในที่นี้ไม่อาจนิยามเฉพาะปัญญา (intelligence) ที่เป็นความฉลาดในด้านความจำ ความรู้ความเข้าใจ หรือความสามารถในการวิเคราะห์องค์ความรู้ แต่จำเป็นต้องหมายรวมถึงปัญญา (wisdom) ที่เป็นความฉลาดในการตระหนักรู้และความเข้าใจในปรากฏการณ์ความจริงของมนุษย์และสิ่งรอบตัว นั่นหมายความว่าสถาบันอุดมศึกษาไม่อาจมุ่งเน้นการจัดการเรียนการสอนแบบการบรรยาย และให้ความสำคัญกับแนวคิดทฤษฎี หรือมุ่งเน้นเพียงแต่การถ่ายทอดความรู้ความสามารถทางด้านวิชาชีพเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเชื่อมโยงสู่แนวทางการเข้าใจตนเอง ผู้อื่นและแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายของคำว่า ‘ปัญญา’ (wisdom) ที่สามารถถอดเป็นกระบวนการเรียนการสอน และการประเมินทักษะด้านปัญญาให้แก่ นักศึกษาระดับอุดมศึกษา

2. เพื่อศึกษาแนวทางกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาปัญญาสำหรับนักศึกษาระดับอุดมศึกษา

การทบทวนวรรณกรรม

‘ปัญญา’ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเข้าใจที่ถูกต้องถ่องแท้และชัดเจนในความจริง จนสามารถพิจารณา สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างทะลุปรุโปร่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) ซึ่งมุ่งเน้นการค้นหาคำความจริง หรือสัจจธรรม การพิจารณาให้รู้แจ้งเห็นจริงสามารถทำได้โดยการพิจารณาให้เห็นถึงสามัญลักษณะตามกฎไตรลักษณ์ (นิธิ ศิริพัฒน์, 2555) ในการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาปัญญา จำเป็นต้องไตร่ตรองกระบวนการอย่างลึกซึ้งซึ่งมากยิ่งขึ้น กว่าการสอนปกติทั่วไป มีแนวทางในการพัฒนาปัญญา 3 วิธี คือ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559)

แนวคิดทฤษฎีสำคัญในการศึกษาเรื่องปัญญาในต่างประเทศนั้น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ แนวคิดทฤษฎีเชิงสังคมศาสตร์ (Implicit Theory Approach of Wisdom) และแนวคิดทฤษฎีเชิงจิตวิทยา (Explicit Theory Approach of Wisdom) แนวคิดทฤษฎีเชิงสังคมศาสตร์นี้มุ่งศึกษาความคิด จิตใจ (Mind) ของบุคคลก่อนถูกสะท้อน หรือถ่ายทอด การไตร่ตรองใคร่ครวญสิ่งที่อยู่ในความคิดนั้นออกมา นักสังคมศาสตร์มองว่า ปัญญา (Wisdom) มีความหมายในเชิงจิตวิทยา ดังนั้น ปัญญาจึงสามารถนิยามได้ว่าเป็น มุมมอง หรือความเข้าใจต่อตนเองและผู้อื่น มากกว่าพฤติกรรม หรือการกระทำใดการกระทำหนึ่ง จึงทำให้งานวิจัยในกลุ่มสังคมศาสตร์มุ่งศึกษาคนทั่วไปที่เป็นฆราวาส มีแนวโน้มที่จะเน้นการพรรณนาคุณลักษณะของปัญญา ผลการวิจัยที่น่าสนใจที่เป็นแนวคิดทฤษฎีเชิงสังคมศาสตร์ของ Baltes and Staudinger (2000) สรุปคุณลักษณะของปัญญา Wisdom ว่า 1) มีความเกี่ยวข้องกับ การครอบครอง สิ่งที่มีความหมายทางสังคม และวัฒนธรรมร่วมกัน 2) สะท้อนให้เห็นการทำงานของ มนุษย์ในระดับที่ยอมรับได้ 3) บูรณาการการทำงาน ระหว่างด้านความคิดและความรู้ ด้านความรู้สึก และด้านแรงบันดาลใจ สะท้อนความสามารถระดับสูงภายในและระหว่างบุคคล 4) และมีความเกี่ยวข้องกับเจตนาที่ดี สำหรับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปัญญาเชิงจิตวิทยา (Explicit Theory Approach of Wisdom) แนวคิดทฤษฎีนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเชิงนามธรรม การวิเคราะห์ คุณลักษณะที่พึงประสงค์และแนวคิด เชิงอุดมคติเกี่ยวกับการมีปัญญา แนวคิดทฤษฎีกลุ่มนี้ถูกมองว่าเป็นการศึกษาที่มีความลึกซึ้ง หลากหลายมิติกว่า การศึกษาของกลุ่มแนวคิดทฤษฎีเชิงสังคมศาสตร์ และเป็นกำหนดนิยาม ความหมายและคุณลักษณะ ของปัญญาจากแนวคิดหรือทฤษฎีทางจิตวิทยา ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทาง ในการประเมินคุณลักษณะความมี ปัญญาของบุคคลได้ ปัญญาที่หลากหลายมิติ มีความเกี่ยวข้องกับ กระบวนการคิดและพฤติกรรมและผสมผสานกันทั้งด้านจิตใจและคุณธรรม ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 3 มิติ คือมิติด้านกระบวนการคิด (Cognitive Domains) มิติด้านอารมณ์ (Social Domains) และมิติด้านสังคม (Affective Domains)

การศึกษาเรื่องปัญญาในต่างประเทศ กล่าวถึงปัญญาในหลายมิติทั้งทางด้านอารมณ์ ด้านแรงบันดาลใจ ผสมผสานบูรณาการระหว่างจิตใจและคุณธรรม (Baltes & Smith, 1990) อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างอายุและประสบการณ์ของบุคคลและความรู้ ประสบการณ์ชีวิต บุคลิกภาพ ลักษณะส่วนบุคคล ทักษะระหว่างบุคคล และความสามารถในการตัดสินใจ ความสามารถในการจัดการปัญหา ซึ่งมีความแตกต่างกับแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักคำสอนพุทธศาสนา ที่มุ่งสู่การพัฒนาญาณปัญญา หรือความหยั่งรู้ในความจริงของธรรมชาติ อันจะนำไปสู่ความรู้จริงที่เป็นอิสระจากความคิด ความรู้สึก และความยึดถือ

แนวคิดสำคัญซึ่งถูกยอมรับในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาอย่างกว้างขวาง คือแนวคิดการจัดการศึกษา ของเบนจามิน บลูม (อ้างถึงใน สิริอร วิชชาวุธ, 2554) นักจิตวิทยาการศึกษา ทำการแบ่งประเภทการเรียนรู้ (Taxonomy of Learning Domain) ที่ควรพัฒนาเพื่อให้ผู้เรียนมีปัญญา ออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) 2. จิตพิสัย (Affective Domain) 3. ทักษะพิสัย (Psychomotor Domain)

จากข้างต้นเห็นได้ว่าการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญา จะต้องพัฒนาทั้งด้านสติปัญญาอันคือความรู้ ด้านจิตใจอันคืออารมณ์และด้านร่างกายคือทักษะการเคลื่อนไหวอย่างสอดคล้องพร้อมกัน ความสำคัญดังกล่าว นำไปสู่การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้แบบองค์รวม จึงควรศึกษาขอบเขตคำจำกัดความของคำว่า ‘ปัญญา’ และแนวทางการพัฒนาหลักสูตรกระบวนการเรียนการสอนและการประเมินการพัฒนาปัญญาสำหรับนักศึกษา ระดับอุดมศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาพัฒนาการ ด้านการศึกษา ด้านหลักสูตรและการสอน ผู้บริหารการศึกษา คณาจารย์และนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่เข้าร่วมในรายวิชาการศึกษาทั่วไป เพื่อพัฒนามนุษย์ของมหาวิทยาลัยมหิดล ในหมวดวิชาการศึกษาทั่วไป (General Education) รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 28 คน ใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ เป็นแบบสอบถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อศึกษาความหมายของคำว่าปัญญา และขอบเขตที่เหมาะสมสำหรับการนำมาจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา พร้อมทั้งศึกษาแนวทางการส่งเสริม กระบวนการพัฒนา และการประเมินผลที่เหมาะสม และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

การศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาการสอนเพื่อพัฒนาปัญญาสำหรับ การจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นศึกษาความเข้าใจของผู้เรียนและผู้สอน ตลอดจนศึกษาความเข้าใจที่เกิดจากการปฏิบัติผ่านผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และความหมายที่ถูกตั้งตามหลักพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นถึงช่องว่างของความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่เดิมของผู้ที่มีระดับความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน และเปรียบเทียบความเข้าใจที่ถูกตั้งที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาที่แท้จริง งานวิจัยนี้จึงเริ่มต้นศึกษานิยามของคำว่าปัญญาจากกลุ่มผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นกลุ่มแรก เนื่องจากความเข้าใจจากผู้ที่มีประสบการณ์ปฏิบัติน่าจะมีคำตอบคล้อยตรงตามหลักคำสอนในพุทธศาสนามากที่สุด สามารถใช้เป็นแนวทางที่ถูกตั้งในการเริ่มกำหนดนิยามความหมาย ขยายความและประยุกต์ตามความเข้าใจของกลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ความรู้ความเข้าใจในความหมายของคำว่า ‘ปัญญา’ (wisdom)

ผลการวิจัยพบความเข้าใจในความหมายของคำว่า ‘ปัญญา’ ในสองลักษณะ คือ ปัญญาในลักษณะของความเข้าใจตามความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์ ซึ่งมาจากกลุ่มผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน และกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิโดยส่วนใหญ่ ในขณะที่ความหมายของปัญญาในกลุ่มนักศึกษาระดับปริญญาตรี กล่าวถึงปัญญาในสองความหมาย คือ ‘เซวปัญญา’ (Intelligence) ที่เน้นถึงความรู้ความสามารถในเชิงวิชาการ การคิดและการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของโลก และ ‘ปัญญาญาณ’ (Wisdom) ที่หมายถึงความสามารถในการเข้าใจตัวเอง และความสามารถในการยับยั้งชั่งใจในพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของตนเองได้ ซึ่งถือเป็นผลลัพธ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์และกระบวนการจัดการสอนตามเนื้อหาในรายวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์ (มมศท. 101) ในขณะนั้น

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า กลุ่มผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานต่างให้ความสำคัญกับความหมายของ ‘ปัญญา’ (Wisdom) ในระดับสูงสุดตามหลักพุทธปรัชญา กล่าวคือ การมี ‘สัมมาทิฐิ’ โดยใช้คำสำคัญที่สื่อความหมาย อาทิเช่น ‘การมีความเห็นถูก’, ‘การรู้ความจริง’, ‘รู้ตามสภาวะจริงของสิ่งของทั้งหลาย’ คำสำคัญเหล่านี้ถูกขยายความว่า สัมมาทิฐิ หรือการมีความเห็นถูก หรือการเห็นตามความจริง ที่หมายถึงการตระหนักว่าทุกสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้หลักสามัญลักษณ์หรือกฎธรรมชาติ ส่วนปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ ‘การเห็นไตรลักษณ์แล้วปล่อยวาง’, ‘เข้าใจไตรลักษณ์ ไม่ยึดความเป็นตัวเป็นตน เข้าใจสาเหตุและพ้นไปจากความทุกข์’ นอกจากนี้กลุ่มผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานยังอธิบายเชื่อมโยงวิธีการพัฒนาปัญญาที่สามารถเริ่มต้นได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ‘ทำให้รู้นั้นแหละเขาเรียกวิปัสสนา เพราะวิปัสสนาแปลว่ารู้แจ้ง เข้าใจถูกต้องชัดเจนแจ่มแจ้ง กรรมฐาน แปลว่า ทำ การกระทำใดๆ ที่เป็นเหตุให้รู้อย่างแจ่มแจ้ง เรียกวิปัสสนากรรมฐาน’ พร้อมทั้งกล่าวว่าเมื่อเกิดปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ ย่อมเข้าถึงสภาวะนิพพาน ‘นิพพาน แปลว่าอะไร ... แปลว่า ไม่มีเครื่องผูก ... นิพ ตัวนี้แปลว่าอุปสรรค (ในภาษาบาลี) แปลว่า ไม่มี พาน แปลว่า ผูกพัน แปลว่า พันธะ นิพพาน แปลว่า ไม่มีเครื่องผูก’ ซึ่งกลุ่มผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน

หลายท่านเห็นถึงความสำคัญและความเป็นไปได้ในการนำแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเบื้องต้นไปประยุกต์สู่การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตวิทยาพัฒนาการ ด้านการศึกษา ด้านหลักสูตรและการสอน และผู้สอนในรายวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อการพัฒนามนุษย์บางท่าน ที่เคยมีความรู้ความเข้าใจหรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็ใช้คำสำคัญว่า ‘การพ้นทุกข์’ และ ‘การเห็นตามความจริง’ เช่นกัน เมื่อกล่าวถึงความหมายของปัญญา ตามความเข้าใจและประสบการณ์ของตนเอง เช่น ปัญญา คือ ‘ความรู้สำคัญเกี่ยวกับไตรลักษณ์ ที่เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาความเห็นที่ถูกต้องตามจริง’, ‘การมองเห็นทุกข์และการเข้าใจทุกข์ รวมทั้งการหาหนทางแห่งการพ้นไปจากทุกข์ เป็นปัญญาญาณที่นำไปสู่ความสุขที่เป็นอิสระ’ อย่างไรก็ตาม แม้กกลุ่มผู้สอนจะให้นิยามความหมายที่ตรงกับกลุ่มผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ก็มีข้อจำกัดในการอธิบายถึงสอบถามวิธีการพัฒนาปัญญาในรายละเอียด

ในขณะที่กลุ่มผู้เรียนที่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่เรียนรายวิชาศึกษาทั่วไป เพื่อการพัฒนามนุษย์ จะมีความเข้าใจและให้ความหมายของปัญญาในสองความหมาย ดังเช่นที่นักศึกษาท่านนี้ อธิบาย ‘ปัญญาจริง ๆ แล้วแยกออกชัดเจนคะ ปัญญาในเชิงจิตวิเคราะห์ intelligence แต่ว่า wisdom เป็นปัญญาญาณ ... ปัญญาที่เป็น intelligence เป็นการพัฒนาศักยภาพความคิดของมนุษย์ให้มีเหตุมีผล ถ้าไม่มีก็จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมอย่างเป็นสุขได้ อย่างเช่นอยากได้อะไรก็หยิบฉวยของใครได้ก็เอา ไม่มีระเบียบวินัย ... ตัวเขาเองอาจจะติดคุก หรือไม่ก็สร้างปัญหา พอตรงนี้เขาพัฒนาปัญญาทางความคิดก็จะได้เป็นประโยชน์กับตนเองและผู้อื่น ก็จะสามารถอยู่ได้อย่างดี ส่วนปัญญา wisdom ... เป็นการละวางตัวตน คือเป็นการพัฒนาจิต การมองเห็นธรรมชาติ พุดงายๆ ว่า คือปัญญาที่ช่วยให้มองเห็นทุกข์ เข้าใจทุกข์ รวมทั้งการหาหนทางแห่งการพ้นไปจากทุกข์’ การที่กลุ่มนักศึกษาโดยส่วนใหญ่จะให้ความหมายของคำว่าปัญญาในสองแง่มุม กล่าวคือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ และ ปัญญาที่เป็นการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความจริง ซึ่งเป็นไปตามเนื้อหาการสอนในรายวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อการพัฒนามนุษย์ (มมศท.101) ที่ชี้ให้ผู้เรียนมีความเข้าใจและเห็นความแตกต่างระหว่างเขวาร์ปัญญาที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนในวิชาชีพ (Intelligence) และปัญญาระดับสูงสุดที่เป็นการมองเห็นทุกสิ่งอย่างตรงตามความจริง (Wisdom)

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 แนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาปัญญา

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาปัญญา พบว่า กลุ่มผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยส่วนใหญ่และผู้ทรงคุณวุฒิบางท่าน มีความเห็นว่าผู้เรียนควรได้รับการส่งเสริมปัญญาตามขั้นตอนการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ระดับ ตามหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนา ได้แก่ สุตมยปัญญา ปัญญาในระดับต้นที่เกิดอาศัยเรียนรู้ การฟัง การอ่าน การเขียน, จินตมยปัญญา ปัญญาในระดับกลางที่เกิดจากการคิดพิจารณาสิ่งที่ได้รับรู้เรียนรู้ และภาวนามยปัญญา ปัญญาในระดับสูงสุดที่เกิดจากการฝึกฝน ซึ่งการพัฒนาปัญญาให้กับผู้เรียนนั้นต้องอาศัยสติและสมาธิเป็นตัวช่วยกำกับ และควรต้องส่งเสริมและเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งสามขั้นตอนตามลำดับ ผู้เจริญวิปัสสนา

กรรมฐานท่านหนึ่งขยายความ ‘การศึกษาเล่าเรียนเกิดจากความจำที่เราเรียนกัน แล้วเราก็เอาไปคิด พิจารณาอีกทีหนึ่ง ... เราก็จะเข้าใจแล้วระดับหนึ่ง แต่เมื่อเราลงมือปฏิบัติจะเข้าใจชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง ... จนได้บทสรุปลงชัดเจนอย่างนี้ถึงเป็นปัญญาที่ลึกซึ้ง’ นอกจากนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาท่านหนึ่งมีความเห็นว่าขั้นตอนการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ระดับนี้ได้ถูกประยุกต์อยู่ในการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในปัจจุบันอยู่แล้ว ตามลำดับขั้นของทฤษฎีการเรียนรู้ของ เบนจามิน บลูม (Bloom’s Taxonomy) ‘ถ้าเป็นสุดมยปัญญา ก็คือกระบวนการที่เป็นการอ่าน การฟังเป็นปัญญาแต่ระดับรู้อัจฉินตามยปัญญา ก็เป็นการมอบหมายงานให้คิด และการฝึกคิดนี้เขาได้ความเข้าใจในการเรียนการสอนเราอยู่แค่นี้ ณ ตอนนี้ ... ส่วนของการลงมือปฏิบัติ ภาวนามยปัญญา ก็เป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติซ้ำ ๆ จนเป็นทักษะและความชำนาญ ยิ่งฝึกก็จะยิ่งเพิ่มความชำนาญ’

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตวิทยาพัฒนาการอีกท่าน ให้ความเห็นว่า ผู้สอนสามารถหยิบยกเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันมาใช้ในการอธิบาย และยกตัวอย่างให้ผู้เรียนเข้าใจในความหมายของปัญญาได้ง่ายขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสม ‘ถ้าพูดถึงเรื่อง wisdom คือการมองเห็นตามความจริง ปรากฏว่าเวลานักศึกษาเผชิญปัญหาไม่ว่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเขาเองกับคนในบ้าน หรือที่โรงเรียนในฐานะความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน หรือในเรื่องของเป้าหมายในการเรียนของเขา แล้วเขาเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกในด้านลบและเกิดความไม่พึงพอใจ ก็ลำบากที่เขาจะเห็นมุมมองในด้านอื่น ๆ แต่ถ้าเขามองมันในแง่ความเป็นจริงแล้วเขาจะเห็นได้หลายด้านมากกว่า เช่น กรณีความสัมพันธ์กับที่บ้าน ... เขาก็จะมองว่าทุกครั้งที่พ่อแม่โทรมา หรือพยายามถามโน่นนี่ทุกวัน วันละหลายเวลามันเป็นเรื่องน่ารำคาญ ... พ่อโทรมาทำไม พูดอะไรซ้ำ ๆ เหมอ หรือกดทิ้งไม่รับสาย แต่ถ้าเขาตระหนักความรู้สึกนึกคิดแล้วเกิดมุมมองใหม่ปุ๊บ ... ความรู้สึกเปลี่ยนความนึกคิดก็เปลี่ยน พอคิดได้ว่าพ่อแม่โทรมาเพราะพ่อแม่ห่วงเรา ก็มีความรู้สึกภูมิใจ อบอุ่น พฤติกรรมก็จะต่างกัน ... เป้าหมายของ wisdom คือเห็นตามจริง ก็เห็นตามสถานการณ์ที่มันเป็น คือมันมีทั้งด้านนี้ด้านนั้น ไม่ได้เห็นเฉพาะมุมเดียวที่มันแยที่มันลบ แต่ที่เราไม่เห็นเป็นเพราะเราไม่ตระหนักรู้อารมณ์ตัวเอง’ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกลุ่มผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและผู้ทรงคุณวุฒิข้างต้นแสดงถึงความยืดหยุ่นในการประยุกต์ใช้แนวทางการพัฒนาปัญญาเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผู้สอนสามารถพัฒนาเป็นหลักสูตรหรือรายวิชาของมหาวิทยาลัยที่มีการกำหนดผลลัพธ์ที่คาดหวังและการวัดและประเมินผลที่ชัดเจน หรือแม้กระทั่งนำหลักการแนวคิดไปประยุกต์ใช้กับเรื่องง่าย ๆ ใกล้ตัวของผู้เรียน เช่น ความสุข ศีลธรรม การมีสติปัญญา เข้าใจการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว การส่งเสริมสัมพันธ์ภาพในครอบครัว ละการดำรงอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

ประโยชน์ที่ผู้เรียนได้รับจากการพัฒนาปัญญา

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มนักศึกษาที่เรียนรายวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อการพัฒนามนุษย์ ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีสติ สมาธิ และปัญญาทั้งต่อตนเองและส่วนร่วม กลุ่มนักศึกษาโดยส่วนมากกล่าวว่าการมีปัญญาจะช่วยให้การพัฒนาความสามารถด้านความคิดอย่างเป็น

เหตุเป็นผล และความสามารถในการพัฒนาจิตใจของตนเองให้ตระหนักรู้อารมณ์ความรู้สึกของตนเอง สามารถการจัดการอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้น ในขณะที่นักศึกษาบางท่านตระหนักถึงประโยชน์ในการปรับตัวกับการเรียนระดับมหาวิทยาลัย ดังเช่นที่นักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่หนึ่ง ท่านหนึ่งยกตัวอย่าง ‘ผมก็ต้องเจอปัญหาการปรับตัวที่มันเยอะขึ้นมาก ๆ การเรียนปกติมันจะเรียนอยู่ที่ประมาณ 30 ชั่วโมง แต่พอขึ้นปี 2 อาทิตย์หนึ่งเราอาจจะเรียนประมาณ 60 ชั่วโมง ... มันเกิดปัญหาแน่นอนร้อยเปอร์เซ็นต์... ถ้ายอมรับ มันว่ามันต้องเกิดขึ้นอยู่แล้ว มันก็น่าจะทำให้จิตใจเราโอเคขึ้นกับการเจอปัญหานั้น ไม่คิดไปว่าทำไมเราถึงทำไม่ได้ เพราะถ้าเราปล่อยให้ความคิดแบบนี้ครอบงำ แล้วไปโฟกัสตรงจุดนั้นว่าไม่อยากจะให้มันเกิด เราก็จะรู้สึกลบกับมัน ... มันก็คิดกันไปใหญ่ มันก็คิดไปเรื่อย ๆ แต่ถ้าเรามีสติ ตั้งสติตัวเองกลับมาว่า มันเป็นเรื่องปกติที่จะเกิดขึ้น มันก็ช่วยให้เราอยู่กับเหตุการณ์นั้นได้’ นักศึกษาแพทย์อีกท่านกลางถึงประโยชน์ของการมีปัญญาที่จะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพตนเอง กรณีของการรักษาผู้ป่วยวาระสุดท้ายที่ได้ลงนามยินยอมแสดงเจตนาปฏิเสธการรักษาในวาระสุดท้ายของชีวิตไว้แล้ว ‘หมอคนหนึ่งรักษาคนไข้ที่กำลังจะตาย ... แต่ว่าญาติคนไข้มาบอกเราว่า อยากจะยืดชีวิตของเขาไว้ ... ถ้าเราทำตามที่คุณไข่มยมอมไว้ไม่ใส่ใจทอหายใจให้เขา เราอาจจะมีปัญหากับญาติ ... แต่คนที่ใกล้ตายกำลังจะได้ไปเพราะว่าทรมานมาตลอด แล้วเราไปช่วยให้เขากลับมาอีกทั้ง ๆ ที่เขาไม่เต็มใจ ... ถ้าเป็นผมเลือกก็คงให้เขาไป ... และก็นั่นควรเคารพคนไข้มากกว่าครับ แล้วความเป็นความตายก็อยู่เหนือความควบคุม และเราควรที่จะรู้เท่าทัน คนจะไปก็ต้องไป’ จะเห็นได้ว่านักศึกษาโดยส่วนใหญ่ตระหนักและเห็นมองเห็นถึงประโยชน์ของการมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของปัญญา ตลอดจนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาจิตใจและการจัดการอารมณ์ การปรับตัว การพัฒนาวิถีคิดและการตัดสินใจของตนเองได้ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาโดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะประยุกต์ใช้ความรู้ดังกล่าวในการเรียนและสถานการณ์ทั่วไปในชีวิตประจำวัน และยังไม่ได้แสดงถึงเป้าหมายหรือความต้องการในการพัฒนาจิตใจตนเองจนถึงปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ ในระดับสูงสุด

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ประสบการณ์ตรงในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีผลต่อความรู้ความเข้าใจในนิยามความหมายของ ‘ปัญญา’ ตามพุทธปรัชญา กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานสามารถนิยามคำจำกัดความ ‘ปัญญา’ ได้อย่างชัดเจน ครอบคลุม โดยชี้ชัดเจนว่าปัญญาในระดับสูงสุดคือสัมมาทิฐิ หรือความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกฎธรรมชาติสามประการ (ไตรลักษณ์) อันจะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากการยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ พร้อมทั้งสามารถอธิบายขยายความและยกตัวอย่างให้เห็นทั้งลำดับขั้นของการพัฒนาปัญญาในระดับต่าง ๆ คุณลักษณะ ความสามารถของผู้มีปัญญา และผลลัพธ์ของการมีปัญญาได้ลึกซึ้งกว่ากลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ ตรงกับคำนิยามในพุทธศาสนาที่กล่าวว่า ‘ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่ง’ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559) ซึ่งแตกต่างกับกลุ่มตัวอย่างผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มคณาจารย์ และกลุ่มนักศึกษาที่อธิบายความหมาย

ของปัญญาในมิติของความสามารถด้านการคิด การควบคุมอารมณ์ การกระทำและการตัดสินใจในสถานการณ์หรือวิถีชีวิตทั่ว ๆ ไป หากพิจารณาถึงความเข้าใจในการมีปัญญาของนักศึกษาจะเห็นได้ว่า นักศึกษามีการใช้กระบวนการโยโยสมนสิการในการทบทวนความคิดและกระบวนการเรียนรู้สถานการณ์ที่ต้องใช้สติและสมาธิของตนเอง เด็กจะเห็นความคิดและสามารถปรับเปลี่ยนความคิดสามารถบอกตัวเองว่าต้องปรับความคิดจากเดิมให้เป็นการคิดอย่างมีสติ ซึ่งโยโยสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญมากในการพัฒนาปัญญา สอดคล้องกับบทความวิจัยเรื่องการจัดการเรียนรู้ตามหลักโยโยสมนสิการเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้เรียน ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องซึ่งจะช่วยพัฒนาทักษะการคิด การตัดสินใจและแก้ปัญหา สามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิต (พรพิรมย์ ยอดบุญ และ พระพรหมพิริยะ มาลัยรักษ์, 2565) การจัดการเรียนรู้แบบโยโยสมนสิการสำหรับการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา มีแนวโน้มสอดคล้องกับพัฒนาการรู้คิดตามแนวพระพุทธศาสนาของเยาวชน ตามปรากฏงานวิจัยการพัฒนาการรู้คิดตามแนวพระพุทธศาสนาของเยาวชนในสังคมไทย ที่พบว่า การพัฒนาการรู้คิดตามแนวพระพุทธศาสนาของเยาวชนในสังคมไทยตามหลักพุทธธรรมทั้ง 4 ภาค โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.96 (พระมหาประเสริฐ สุเมโท และคณะ, 2565)

ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างโดยส่วนใหญ่ตระหนักถึงความสำคัญและบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาปัญญาให้กับผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคณาจารย์และนักศึกษาล้วนใหญ่เห็นด้วยกับการนำแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ในรายวิชาการศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์มหาวิทยาลัยมหิดล ไปใช้เพื่อเป็นตัวอย่างและประยุกต์สู่การพัฒนาหลักสูตร หรือรายวิชาที่มุ่งพัฒนาปัญญาให้กับผู้เรียนในอนาคต พร้อมทั้งเสนอว่าควรเริ่มส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้กับนักศึกษาตั้งแต่ในระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ 1 และจัดต่อเนื่องจนถึงชั้นปีที่ 4 หรือสิ้นสุดการศึกษาระดับอุดมศึกษา หรืออาจบูรณาการ และสอดแทรกแนวทางการพัฒนาปัญญาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปนี้ ไปสู่หลักสูตรหรือในทุกระดับของมหาวิทยาลัย จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในรายวิชาการศึกษาทั่วไปเพื่อการพัฒนาคน (มมศท. 101) หมวดวิชาการศึกษาทั่วไป ของมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ริเริ่มตั้งแต่อติตโดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ แพทย์หญิงสุมาลี นิมนานินิตย์, รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ทวี เลหาพันธ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์เอื้อพงศ์ จตุรธำรง และ รองศาสตราจารย์ศรีสนิท อินทรมณี และพัฒนาต่อเนื่องโดยคณะกรรมการบริหารรายวิชา มมศท. 100 การศึกษาทั่วไปเพื่อการพัฒนาคน จนถึงปัจจุบันมีแนวทางในการพัฒนาปัญญา (wisdom) ให้กับนักศึกษาในระดับปริญญาตรี ที่เป็นไปตามหลักพุทธปรัชญา และสามารถสร้างผลลัพธ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนได้จริง ตามปณิธาน ‘ปัญญาของแผ่นดิน’ ของมหาวิทยาลัยมหิดล

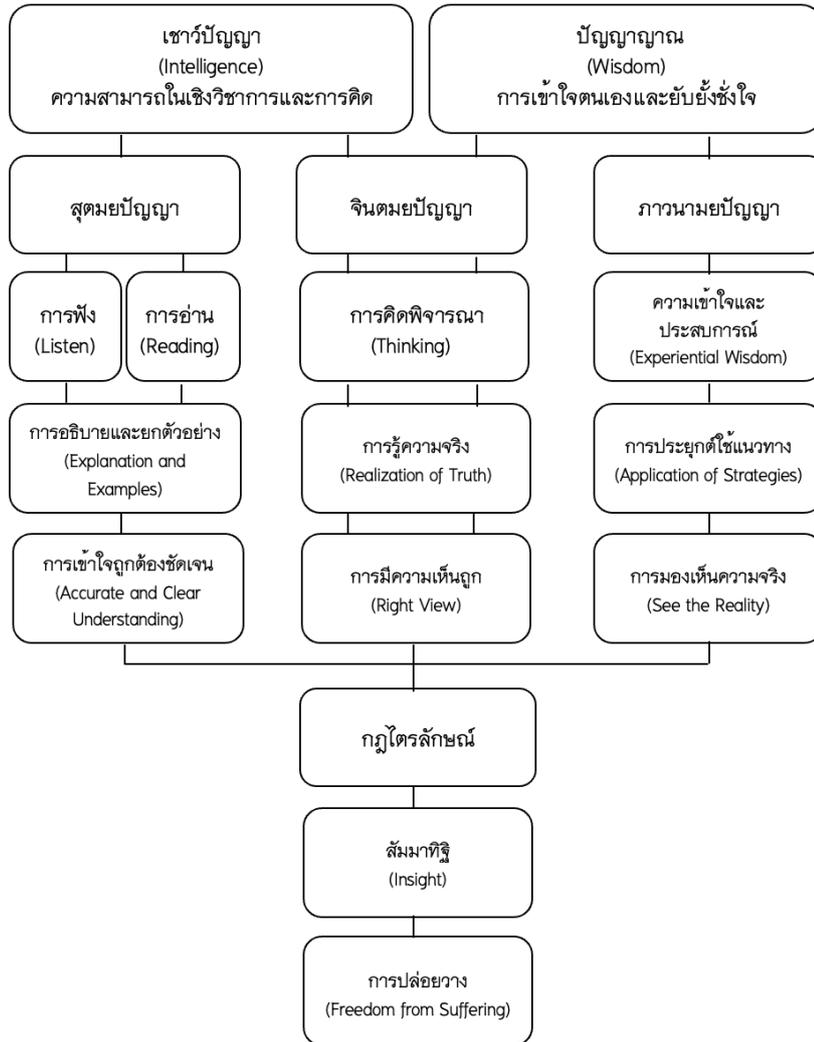
รายวิชาดังกล่าวบูรณาการองค์ความรู้ทางด้านวิชาชีพและวิชาศึกษาทั่วไป เพื่อมุ่งพัฒนาจิตใจและปัญญาบนพื้นฐานของพุทธปรัชญา องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาปัญญาถูกประยุกต์และถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนผ่านหนังสืออ่านประกอบการศึกษาของรายวิชา ‘การศึกษาทั่วไปเพื่อสร้างบัณฑิต’

ตามแนวทางของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), แผนการสอนในคาบที่เกี่ยวข้องกับ ‘ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม จิตใจและปัญญา’ ‘สติและปัญญา’ และ ‘ความสุข อิศรภาพและ เสรีภาพ’ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่ใช้ในการตอบสนองต่อเหตุการณ์/ปัญหา นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์และเชื่อมโยงสู่กระบวนการคิดอย่างเป็นองค์รวม การสร้างจิตสำนึกต่อสังคม และองค์ความรู้ด้านวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้นักศึกษาสามารถประมวลความรู้ความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ในการตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

สำหรับการพัฒนาหลักสูตรหรือรายวิชาเพื่อพัฒนาปัญญาในระดับอุดมศึกษา กลุ่มผู้ปฏิบัติ วิสัยทัศน์มาตรฐานและกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาพัฒนาการ ด้าน การศึกษา ด้านหลักสูตรและการสอน กล่าวถึงความจำเป็นในการวางเป้าหมายการพัฒนาปัญญาใน ระดับสูงสุดคือที่เป็นปัญญารู้แจ้ง รู้จริง มีความเห็นที่ถูกต้องตามจริงตามหลักไตรลักษณ์ โดยใช้ลำดับ ขั้นตอนการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ระดับ คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา ที่สอดคล้องกับ ตามแนวทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า ปรียัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2530 อ้างถึงใน เบญจวรรณ ปรางประเสริฐ 2553) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองจนไปสู่การมีปัญญา ระดับสูงสุด หรือสัมมาทิฐิ ตามที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า การศึกษาที่ถูกต้องควรนำพาผู้เรียนไปสู่เสรีภาพที่แท้จริง คือ พัฒนาผู้เรียนให้ สามารถถอดถอนจิตใจออกจากความต้องการของตนเอง (ILC SWU., 2557)

นอกจากนี้ หลักสูตรหรือรายวิชาควรจัดการศึกษาแบบมุ่งผลลัพธ์ (Outcome-Based Education) ที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) การจัดการเรียน การสอนควรเน้นการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) แบบรายบุคคล (Individual Education) ผู้สอนควรมีความเข้าใจในวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของผู้เรียนแต่ละบุคคลและ สามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้หลักสูตรหรือรายวิชาควรมีการวัดและประเมินผลที่ครอบคลุมทั้งด้านเจตพิสัย (Affective Domain) พุทธิพิสัย (Cognitive Domain) และทักษะทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของ เบนจามิน บลูม (Bloom's Taxonomy) ทั้งนี้ การจัดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาที่มุ่งผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวัง อาจเกิดจากการที่ผู้เรียนไม่ชอบคิดหรือไม่สามารถคิดได้ด้วยตนเอง มีสาเหตุมาจากวิธีการเลี้ยงดู ข้อจำกัดของระบบการเรียนการสอน ส่งผลต่อทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียน จึงควรที่จะฝึกฝน ให้นักศึกษาได้คิดวิเคราะห์ตามหลักโยมมนสิการ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว (พระมหาไพรัช ธรรมทีโป, 2560)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพที่ 1 แสดงความเชื่อมโยงระหว่างเชาว์ปัญญา Intelligence และปัญญาญาณ wisdom ตามขั้นตอนการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ระดับ

แผนภาพข้างต้นเสนอแนวทางการพัฒนาปัญญาตามกระบวนการพัฒนาปัญญาทั้งสามระดับ ได้แก่ สุดมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ที่เชื่อมโยงกับปัญญา (Intelligence) ที่เป็นการเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้ การคิด และการวิเคราะห์ความเป็นไปและการเปลี่ยนแปลงของโลก และปัญญาญาณ (wisdom) ที่เป็นการเสริมสร้างการเข้าใจตัวเองและสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างลึกซึ้ง ที่นำไปสู่ระดับความเข้าใจในที่แตกต่างกัน เช่น การมีความเข้าใจถูกต้องชัดเจนแจ่มแจ้ง การมีความเห็นถูก และการเห็นตามความจริง เมื่อสามารถเห็นตามความจริงอย่างสอดคล้องกับกฎไตรลักษณ์แล้ว ย่อมส่งผลต่อความสามารถในการละทิ้ง วางใจ ปล่อยวางจากความไม่เข้าใจใน หรือความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปของโลกและเกี่ยวกับตนเองได้ในที่สุด

สรุป

การสอนเพื่อการพัฒนา ‘ปัญญา’ สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษาถือเป็นบทบาทที่สำคัญของมหาวิทยาลัย โดยสามารถจัดทำเป็นหลักสูตร รายวิชา ในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หรือบูรณาการร่วมกับรายวิชาอื่น ๆ และมีการจัดการเรียนการสอนที่ต่อเนื่องในทุกชั้นปีตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการศึกษาระดับอุดมศึกษา การให้คำจำกัดความและขอบเขตของ ‘ปัญญา’ ที่เป็น ‘สัมมาทสิฐิ’ ตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาและการกำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้และวิธีการประเมินผลที่ชัดเจนมีความจำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

แนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาปัญญาในรายวิชาการศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์ ของมหาวิทยาลัยมหิดล สามารถใช้เป็นต้นแบบหรือเป็นตัวอย่างในการนำไปใช้เพื่อพัฒนาหลักสูตรหรือรายวิชาที่มุ่งพัฒนาปัญญาให้กับผู้เรียนในอนาคต อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้เนื้อหากระบวนการสอน และการประเมินผลของหลักสูตรหรือรายวิชา ควรคำนึงถึงหลักการสำคัญของการจัดศึกษาที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อทำความเข้าใจและส่งเสริมกระบวนการพัฒนาปัญญาของผู้เรียนได้อย่างเต็มศักยภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ความเข้าใจในความหมายของคำว่า ‘ปัญญา’ ในสองลักษณะ คือ ปัญญาเข้าใจตามความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์ และความหมายของปัญญาใน ‘เซา์ปัญญา’ (Intelligence) ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้

1.1 การนำแนวทางการพัฒนาปัญญาไปปรับใช้ในรายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปในระดับอุดมศึกษา ควรคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายทางความต้องการ เชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของผู้เรียน

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ผู้เรียนควรได้รับการส่งเสริมปัญญาตามขั้นตอนการพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ระดับ คือ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา แล ภาวนามยปัญญา ซึ่งการพัฒนาปัญญาให้กับผู้เรียนนั้นต้องอาศัยสติและสมาธิเป็นตัวช่วยกำกับ และควรต้องส่งเสริมและเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งสามขั้นตอนตามลำดับ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้

1.2 ควรมีการพัฒนาตัวชี้วัดและการประเมินผลผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะ และพฤติกรรม ที่ตรงตามวัตถุประสงค์และผลลัพธ์การเรียนรู้ที่คาดหวัง เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหลักสูตรหรือรายวิชา

1.3 ควรส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบโยโสมนสิการที่สอดคล้องกันในทุกระดับการศึกษาให้สอดคล้องกันตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในหลักสูตร และรายวิชาอื่น สำหรับจัดการเรียนการสอนปัญญาในระดับอุดมศึกษา สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยการบูรณาการการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาปัญญา โดยใช้วิธีการวิจัยและกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้าน

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาปัญญาในบริบทสังคมและวัฒนธรรมอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- นิธิ ศิริพัฒน์. (2555). *หลักไตรลักษณ์กับการตรัสรู้ธรรม*. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2561, จาก http://www.siripat.com/Annual_Articles_2012/27.%20The-Three-Characteristics-and-Enlightenment-2012.pdf
- เบญจวรรณ ปรางประเสริฐ. (2553). *การศึกษาผลการเรียนรู้ เรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์ร่วมกับการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4(วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประเวศ วะสี. (2562). *พุทธศาสตร์ทางปัญญาพาดพิงจากวิฤติ*. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2565, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=0e6ysa9ctOg>
- พรภิรมย์ ยอดบุญ และ พระพรหมพิริยะ มาลัยรักษ์. (2565). การจัดการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการ เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน .*วารสาร มจร. พุทธโสธรปริทรรศน์*, 2(1),13-25.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *พุทธธรรม* (ฉบับปรับปรุง). สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2560, จาก http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/buddhadhamma_extended_edition.pdf
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์*. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2560, จาก https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/596
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2560, จาก https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pra-muan-dhaama.pdf
- พระมหาประเสริฐ สุเมธ, ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ และ ทิพย์ ชันแก้ว. (2565). การพัฒนาการรู้คิดตามแนวพระพุทธศาสนาของเยาวชนในสังคมไทย. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*, 7(1), 16-30.

- พระมหาไพฑูริย์ ธรรมทีโป. (2560). การบูรณาการโยนิโสมนสิการสู่การศึกษาไทย เพื่อพัฒนาการคิดเชิงวิเคราะห์. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 2(2), 29–55.
- ไพฑูริย์ สีนลรัตน์ และคณะ. (2550). การพัฒนารูปแบบการสร้างและพัฒนาครูเพื่อรองรับกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาปัญญาบนพื้นฐานแนวคิดไทย: รายงานผลวิจัย. คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลัดดา ภูเกียรติ และ คณะ. (2550). การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญาบนพื้นฐานแนวคิดไทยของนักเรียนโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายประถม. คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา. (2556). แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 11. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2560, จาก http://www.mua.go.th/users/bpp/developplan/download/higher_edu_plan/PlanHEdu11_2555-2559.pdf
- สิริอร วิชชาวุธ. (2554). *จิตวิทยาการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Baltes, P.B., & Staudinger, U.M. (2000). Wisdom: A metaheuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist*, 55(1), 122–136.
- ILC SWU. (2557, 2 กุมภาพันธ์). *การศึกษาหมาทางด่วน*. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน จาก <https://www.youtube.com/watch?v=w5eoA2p01co>
- Smith, J., & Baltes, P. B. (1990). Wisdom-related knowledge: Age/cohort differences in response to life-planning problems. *Developmental Psychology*, 26(3), 494–505.